

Damijan Guštin ●

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO DANES

Petdeset let je letošnjega 23. julija minilo od takrat, ko je bil ustanovljen predhodnik današnjega, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, več kot dvajset pa od preimenovanja v Inštitut za novejšo zgodovino, ki je tudi navzven označil stanje, ko je inštitut postal osrednja raziskovalna ustanova za obdobje zadnjih dveh stoletij nacionalne zgodovine. Dovolj za zrelost, čeprav se ta morda ne meri z enakim vatlom kot človekovo življenje, saj se generacije raziskovalcev menjavajo in vsaka s svojim znanjem raziskuje dalje in nove teme. Še posebej, ker so se družbeno okolje, v katerem je inštitut deloval, in tudi koncepti raziskovalnega dela močno spreminjali. Kljub temu pa je mogoče videti v obdobju od izoblikovanja koncepta v drugem desetletju obstoja inštituta do današnjega dne stabilno orientacijo v raziskovanju novejše zgodovine, v ospredju pa nacionalna zgodovina. Kontinuiteto zagotavlja tudi majhna fluktuacija

raziskovalcev, v inštitutu zrasli raziskovalci, od asistenta do znanstvenega svetnika, pa tvorijo večino med zaposlenimi.

Inštitut za novejšo zgodovino je danes eden od pomembnih členov slovenskega raziskovalnega prostora. S svojimi 26 raziskovalci in 8 mladimi raziskovalci je največji med povsem zgodovinopisnimi ustanovami. Dva večja humanistična inštituta, Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Znanstvenoraziskovalno središče Univerze na Primorskem, gojita vrsto humanističnih in družboslovnih disciplin in ne le zgodovinopisja. Inštitut za narodnostna vprašanja je že v zasnovi multidisciplinaren. Raziskovalni skupini oddelkov za zgodovino Filozofskih fakultet v Ljubljani in Mariboru sta sicer po znanstvenih kapacitetah zelo številčni in pomembni, a vendar predvsem hrbtnici pedagoške dejavnosti. Vsi ti pa so tudi naši poglavitni partnerji in hkrati tekmeči v pridobivanju projektov.

Osredotočenost raziskovalnega potenciala, zbranega v Inštitutu za novejšo zgodovino, pa je za obdobje novejše zgodovine še vedno prav prevladujoča. Vendar pa je obdobje, v katerem živimo, drugačno v tem, da inštitut nikakor ni več edina zgodovinarska raziskovalna institucija za novejšo zgodovino, kot je to postala po svoji ustalitvi v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja in je v tej vlogi ostajala do srede devetdesetih let.

Inštitut za novejšo zgodovino je v zdajšnjem času za slovenske razmere srednje velika raziskovalna inštitucija. Organiziran v raziskovalni oddelek in upravo, z nastavkom oddelka za znanstveno infrastrukturo in bogato knjižnico ter lastno izdajateljsko dejavnostjo ima vse, kar mora imeti sodoben inštitut. Njegova organizacijska oblika je že zadnjih 15 let javni raziskovalni zavod, ki sodi v pristojnost Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo RS. Javna agencija Republike Slovenije za raziskovalno dejavnost je njegova glavna financerka, saj potekajo preko agencije tako financiranje osnovne dejavnosti inštituta (ustanovitelske obveznosti), financiranje in evalvacija programskih skupin in pridobljenih projektov.

Raziskovalni oddelek je hrbtnica inštituta. Organiziran okoli dveh programskih skupin (v obdobju 2008–2013 Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju ter Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju) raziskuje širok razpon zgodovinopisnih tematik za obdobje od 19. stoletja do prvih let po osamosvojitvi Slovenije, ki segajo od socialne prek gospodarske zgodovine do politične in

kulturne. Programa sta izdelana z izhodišča, da z znanstvenim raziskovanjem dveh plati enotnega zgodovinskega procesa modernizacije slovenske politične, kulturne in socialno-ekonomske strukture celovito interpretiramo slovensko preteklost v zadnjih dveh stoletjih. »Pri prvem programu je v ospredju presoja civilizacijskega pomena večstranske ali enostranske idejno-spoznave, kulturnosocialne in družbenopolitične razsežnosti posameznikove in narodove identitete, svobode ter razvojne perspektive. V drugem programu postavljamo v ospredje raziskovanje in interpretacijo dolgoročne strukturne ekonomske in socialne transformacije na slovenskih tleh na primeru kompleksne problematike izvora, dinamike in pojavnih oblik industrijske družbe znotraj evropskega referenčnega okvira,« smo opredelili vsebino dela programskih skupin v srednjeročnem načrtu.

Širina raziskovanja in uvajanje modernih zgodovinpisnih raziskovalnih metod in tehnik je ena od primerjalnih prednosti, ki jih vodstvo inštituta kot tako razume in poskuša razvijati.

Za tovrstne ustanove velja, da o njihovi uspešnosti odloča potencial njihovih zaposlenih. Tudi Inštitut za novejšo zgodovino v tem ni izjema. Raziskovalci so visoko usposobljeni, kar pet je znanstvenih svetnikov, izvoljenih na Univerzi v Ljubljani, Univerzi v Mariboru ali Univerzi na Primorskem. Kar 16 jih izpolnjuje pogoje, ki se zahtevajo za nosilca znanstvenega projekta. Inštitut teži k temu, da znanstveni naziv pomeni kvaliteten in obsežen znanstveni opus. Z mlajšimi raziskovalci skušamo dopolniti raziskovalno skupino, doseči čim bolj enakomerno menjavo generacij in stabilno delovanje inštituta. Tudi tisti del raziskovalne skupine, ki izvaja program evidentiranja in obdelave baze podatkov o žrtvah druge svetovne vojne, se usmerja na pot ostalih raziskovalcev.

Inštitut poskuša negovati tudi enakomerno časovno pokritost vsega raziskovalnega obdobja, ob dovoljšnji raziskovalni gibljivosti raziskovalcev, pri čemer pa smo odvisni od pridobljenih projektov. Zadnje obdobje, ki ga poskušamo čim prej vključiti v orbito zgodovinpisja, je obdobje dveh desetletij slovenskega razvoja v okviru Republike Slovenije. Center za sodobno zgodovino v okviru inštituta naj bi v nekaj letih to obdobje skupaj z obdobjem osamosvajanja tudi organizacijsko povezal.

Vsebinsko je zgodovinpisje pod močnim pečatom načina financiranja raziskovalne dejavnosti. Raziskovalni programi, zlasti pa projekti silijo v usme-

rjeno raziskovanje. Po eni strani je to dobro, saj ožje definirani cilji šele omogočajo obvladovanje raziskovalnega procesa, toda po drugi strani s tem, če bi raziskovalci in tudi vodstvo inštituta dobesedno upoštevali zgolj pridobljene raziskovalne projekte, ne bi bila pokrita številna področja raziskovanja nacionalne zgodovine. Inštitut tako lovi tanko, valujoče razmerje med obema dilemama; ni nujno, da vedno najbolj uspešno, saj so rezultati programov in projektov včasih manjši po učinku in osredotočenosti, kot pa bi lahko in celo morali biti, po drugi strani pa raziskovanje izven (ozko) postavljenih meja projektov pomeni pomembno dopolnilo programiranemu, hkrati bogati raziskovalne izkušnje in zakladnico znanja o nacionalni zgodovini in daje na ta način zgodovinopisju tisto širino, ki jo v primerljivih velikih zgodovinopisjih daje dosledna specializacija ob veliki množičnosti raziskovalcev. Ni težava v tem, da slovenski izobraževalni sistem ne bi izobrazil dovolj ali ne dovolj usposobljenih raziskovalcev, pač pa v tem, koliko financiranja raziskovalnih potencialov si Republika Slovenija lahko privošči, koliko financira in tudi kakšen je delež Inštituta v celotnem obsegu raziskovanja. V tem se kažeta dva trenda; število usposobljenih raziskovalcev izrazito raste; ne raste pa z enakim tempom število razpoložljivih projektov in »raziskovalnih ur«; sistem pa sili raziskovalne inštitute v medsebojno konkurenco, ki marsikdaj ni odvisna le od strokovnih kriterijev. Ni mogoče nasprotovati konkurenci med raziskovalci, saj spodbuja delovnost in tudi realizacijo novih idej. Celo nasprotno, konkurenca je tista, ki omogoča nova vprašanja in nove odgovore. Mladi raziskovalci v humanistiki pa imajo ozke steze do drugih poti v gradnji svoje kariere in eksistence, ne preostaja jim drugega kot upanje, da jih bodo angažirale raziskovalne ustanove; nezmožnost inštitucij, da jih absorbirajo, ustvarja neravnovesje v položajih že uveljavljenih raziskovalcev in mladih, saj nezanesljivost zaposlitve nikakor ne spodbuja konsistentnosti osebnih raziskovalnih načrtov, hkrati pa nastaja rastoče nezadovoljstvo deprivilegiranih mladih, ki so z doktoratom znanosti skozi institut mladega raziskovalca pripeljani v pozicijo, da bi lahko postali nova raziskovalna generacija, pa ne morejo, saj ni projektov za tiste, ki vstopajo v sistem, ker je projektov premalo že za tiste, ki so v sistemu. Z vidika organske rasti raziskovalnih zavodov in tudi INZ tako stanje ni dobro, čeprav še ni kritično. Do sedaj je INZ vzgajal 9 mladih raziskovalcev in jih 8 še danes zaposluje kot svoj raziskovalni kader, ki je že prevzel težo nadaljnjega raziskovanja; le velik optimist pa lahko upa, da bo zdajšnjih 8 (deveti

pa prihaja) mladih raziskovalcev mogoče ohraniti v inštitutovih programih v enakem odstotku – če se ne bodo medtem radikalno izboljšale razmere, kar pa je v kriznih letih še manj verjetno kot v prejšnjih letih velikega ekonomskega vzpona. Kaže se seveda zelo naraven izhod – iskati sredstva drugje; v zdaj modernih »evropskih sredstvih«, ne glede na omejenost takšnih projektov v humanistiki, kar je pomembna razlika z raziskovanji v naravoslovju. V tem iskanju drugih virov izven Slovenije nam še manjka znanja in izkušenj, pa tudi zvez s tujimi raziskovalnimi inštitucijami, ki so marsikdaj odločujoče. Inštitut sicer prijavlja vrsto dvostranskih projektov, tradicionalno sodeluje v programih, ki se povezujejo z Italijo, krepi sodelovanje v bivšem jugoslovanskem prostoru, vstopa na evropsko sceno, pridobiva tudi prve projekte, financirane iz evropskih sredstev. Opažamo pa, da se slovensko zgodovino pisje srečuje s podobnim problemom, kot ga ima Slovenija kot partnerica v evropski skupnosti; je članica, a kot manjša država z manjšim vplivom, kot bi si želela.

V zadnjem obdobju je nova razsežnost inštituta njegova infrastrukturna skupina. Znanstvena infrastruktura pomeni dodano vrednost in ima možnosti, da se bo razvila v eno od značilnih dejavnosti inštituta, dejavnosti, ki bo nadgradila obstoječi bibliografski servis in znanstveno scientometrijo SICRIS. Inštitutov infrastrukturni program Slovensko zgodovino pisje – SISTORY trenutno opravlja za celotno področje zgodovino pisja evidenco citiranosti, skrbi za on-line polni dostop do besedil nekaterih zbirk virov in znanstvene literature, objavlja seznam žrtev druge svetovne vojne, začinja podpirati področje poučevanja zgodovine.

Oblikovanje bodoče usmeritve inštituta nikakor ni enoznačno. Odpira se predvsem na dveh vidikih: na institucionalnem in vsebinskem, oba pa sta tudi povezana in celo prepletena. Na vsebinskem se pojavlja vprašanje, kako definirati raziskovalno polje INZ; kot moderno zgodovino ali kot tradicionalno novejšo zgodovino, kot nacionalno zgodovino ali splošno zgodovino s pretežnim delom nacionalne. Na institucionalni plati pa se pojavlja vprašanje, kako naj se INZ vključuje v slovenski raziskovalni prostor: kot samostojen zavod, kot del enega raziskovalnega zavoda za področje slovenske zgodovine ali celo kot raziskovalni inštitut v okviru katere od univerz. Zamisel Nacionalnega inštituta za zgodovino je v letu 2007 razburila slovensko zgodovino pisno javnost in dobila odklonilno mnenje, tako od upravnopolitičnih struktur raziskovalne dejavnosti kot dela strokovne javnosti, čeprav ne zgolj iz strokovnih razlogov. Toda tudi to je realno

dejstvo, ki ga je treba videti in priznati za legitimno v času, ko status javnega raziskovalnega zavoda ne pomeni tudi direktne odločitve državnih struktur o polnem financiranju in organizacijskih oblikah. V načelu si moramo priznati, da so naše raziskovalne ustanove majhne, njihovo upravljanje pa je spričo tega manj učinkovito; po drugi strani pa je evidentno, da tudi obstoj velikega inštituta še ne rešuje vrste problemov, ki so sistemske narave. Poleg tega se v slovenskem prostoru vztrajno pojavljajo geste, ki trdijo, da so samostojni raziskovalni inštituti zgolj relikv socialistične dobe in sovjetskega modela, da so univerze tiste, ki najbolje skrbijo za preplet raziskovalne in pedagoške dejavnosti; da bi torej bilo najbolje inštitute priključiti univerzam. Toda poznavanje delovanja katerega od univerzitetnih inštitutov govori, da s tem problemi niso nič manjši, razen v tem, da taki inštituti lažje prehajajo med raziskovalno in pedagoško dejavnostjo svojih raziskovalcev, medtem ko so deljene zaposlitve (raziskovalcev – pedagogov) in dopolnilne zaposlitve pač bolj omejene z zakonsko regulativo. Ni nujno, niti najbolj pametno, da postavimo, kako idealne poti Inštituta za novejšo zgodovino ni in je najbolje konzervirati tako stanje in ne storiti nič. Toda storiti karkoli pomeni upoštevati tudi vizijo države, ki je ustanovitelj in financer iz sicer javnih sredstev (inštitut je »posredni uporabnik proračuna«), kako bo organizirala in upravljala ta sektor, ki je pomemben podobno, kot je zaradi gospodarskega vidika raziskovanje v naravoslovju in tehniki, zaradi zdravja in populacije raziskovanje v medicini itd. Podpora nacionalni samoidentifikaciji, demokratični ureditvi, v kateri živimo, lastni državi, ki ni samoumevna – konec koncev je stara v polnosti le 18 let – je namreč poslanstvo humanistike, poleg tistih občin temeljnih humanističnih vsebin vedenja o sebi, sebi kot človeštvu ali delčku tega človeštva. Vizija samostojnega inštituta za novejšo zgodovino je tako najboljša alternativa do izčiščenja konceptov. Toda nikakor ne izoliranega, samozadostnega inštituta, pač pa vpetega v izmenjavo in sodelovanje z drugimi raziskovalnimi institucijami in univerzo. Inštitut to dosega, po pravici priznано, tudi zaradi naključij, ambicij posameznikov. V oblikovanju raziskovalnih skupin je že lepo razrasla praksa; v vsakem od obeh programov imamo tudi dopolnilno zaposlene, torej tiste, ki delujejo v drugih institucijah, inštitutovi raziskovalci so vključeni v štiri projekte, ki so jim nosilci drugi inštituti, in nasprotno, pri več projektih, katerih nosilec je Inštitut za novejšo zgodovino, sodelujejo raziskovalci drugih institucij. Inštitutovi sodelavci so v tem akademskem letu redno dopolnilno zaposleni predavatelji na

štirih slovenskih univerzah in s polno uvedbo bolonjskega procesa bo to še bolj samoumevno, saj lahko s svojimi specializiranim raziskovalnim delom pokrijejo vrsto izbirnih predmetov, kar bo nedvomna pozitivna razsežnost bolonjskega procesa.

Inštitut za novejšo zgodovino obhaja pol stoletja svojega razvoja delovno, a s ponosom na prehojeno pot, pot polne uveljavitve v znanstvenem smislu, kakor je ta težka v zmeraj občutljivem prostoru sodobne zgodovine. Prizadevali si bomo, da bo Inštitut svoje znanstvenoraziskovalno poslanstvo opravljal še naprej in še z večjim posluhom za vse tisto, kar je mogoče napraviti bolje.

